

Adjuk a szavakat

Kedves Barátaim!

Drága ajándékokat nem hozhattunk hetvenéves íróársunknak; azt adhatjuk csak, ami a magunkfajta, írásból élő ember legdrágább kincse: szavakat. Persze, szép szavakkal nem mernék közeledni Szilágyi Andráshoz; hozzámvérem, hogy miért nem mondtam ki húsz évvel vagy harminccöttel ezelőtt őket, s általában, miért vagyunk olyan „kedvesek” vele — a „hetvenedik” után? Szép, hímes szavak felhordása helyett ezért csak két irodalomtörténeti műszó jelentését szeretném kipróbálni rajta — életművén, írói világán.

Mielőtt azonban ezzel a kétszavas ajándékkal előállanék, ki kell gyorsan jelentenem, hogy mondanivalómmal egyáltalán nem kívánom csökkenteni azoknak az építetneknek az érvényességét, amelyekkel születésnapja táján díszítették fel újra Szilágyi Andrást. Vagyis: eszem ágában sincs kisebbiteni annak jelentőségét, hogy Szilágyi András a régi *Korunk* köréhez tartozó kommunista író volt indulásától fogva, s az maradt négy évtizeden át. Azaz Gaál Gábor életében s halála után is Szilágyi neve mindig a régi *Korunk* hírével-nevével kapcsolódott össze; azután is, hogy létrejött az új *Korunk*, és annak ellenére, hogy Szilágyi András hosszú időn át az *Utunk*nál dolgozott. Ott is, közöttünk is úgy járt-kelt, mint nagy idők tanúja. Ez volt a sarzsija, amit senki se próbált elvitatni tőle.

Vagy: azzal a két műszóval egyáltalán nem kívánom retusálni Szilágyi András íróművésznék a képét sem. Nem véletlen, hogy ugyanazon a napon, de egymástól teljesen függetlenül ünnepelte *A Hétben* Méliusz József esszéje Szilágyi Andrást, a nonkonformista „Sobri Jóskát”, s az *Igazságban* Marosi Péter cikke a „hetvenéves dühös fiatalt”. És azt se feledjük el, hogy Szilágyi András volt az első mifelénk, akinek a fasiszta haláltáborból való visszatérte után nem akadt mindjárt munkahelye kolozsvári szerkesztőségekben, mert egyeseknek kényelmetlenné vált, itt, a Szabadság téren, Szilágyi éles hangja. Hát azt ki feledheti, hogy ez az „összszeférhetetlen” író addig mind csak szidta egyik személyes ellenfelét, amíg aztán az illető (Szilágyitól teljesen függetlenül) súlyos helyzetbe került, megaláztatásakor azonban Szilágyi egyetlenként szólalt fel mellette, úgyhogy majdnem osztoznia kellett ellenfele sorsában. Nem, nem akarom elvitatni az íróársunkra eddig aggatott díszítő jelzők jogosultságát; csak két új jelzővel próbálom kiegészíteni a születésnap-i szóáradatot. Olyan szavakkal, melyeknek mélyén erkölcsi rang rejtőzik.

Azt szeretném ugyanis kimondani, hogy ha ma újraolvassuk a hetvenéves író művét — nemcsak első könyveit, a prózaversben írt elbeszéléseket, hanem a későbbi riportokat is —, akkor az az első benyomásunk, hogy a romániai magyar irodalom úgynevezett népi szárnyának egyik legelső képviselőjével ismerkedhetünk meg, aki ott indult mindjárt a székely népi írókkal, Nyíróval és Tamásival ugyanazon irodalomtörténeti pillanatban, s a valóságnak ugyanolyanszerű tájaira figyelmeztve. Engedjék tehát meg nekem, hogy ma Szilágyi Andrást, egyik legöregebb népi írónkat köszöntsem. Sohase írt másokról, mint parasztokról, félproletárokról s akik mellettük éltek és haltak: doktorokról, tanítókról, papokról és — nagyon sokszor — falura küldött agitátorokról. A faceti doktor fia sohase szakadt el gyermekkorának világtól, hanem egy életen át, a Nyárádméntén, a Radnai-havasok alján, móc hegyek között és kalotaszegi falvakban, mindig és mindenütt ugyanazokat a kisembereket kereste meg, mert számára ezeknek a kisembereknek a vallomása volt minden írásbeliség forrása. Persze, átpoetizálta ezeket a vallomásokat, a riportázs valóságáhitelét pedig olyan tágan értelmezte, hogy már szinte számba se vette — de költői prózája mindig a népeletből fakadt fel; népfiaikról írt, és saját magát is népfinak tekintette.

Miért fontos ezt hangsúlyoznunk? Elsősorban azért, mert a népiség irodalmi fogalmával sokszor és sokan éltek vissza nálunk is az idők folyamán. Például:

kizárták belőle a kommunista meggyőződésű és állásfoglalású népi írókat. De hát lássuk be végre, hogy a *Korunk* régi gárdájának vezető szépírói, Nagy István, Salamon Ernő és Szilágyi András, nem voltak kevésbé népi írók, ami az írói mű látható külső és csak megsejthető belső világát illeti, mint például Tamási Áron, Böződi György vagy Kiss Jenő. Sőt, ebből a szempontból én Szilágyi Andrást népi írónak tekintem, Szabédi Lászlót pedig éppen úgy nem nevezném „népinek“, mint Szida Jenőt. Ettől persze egyikük se lesz több vagy kevesebb (se Szida, se Szabédi, se Szilágyi), de rengeteg félreértés keletkezett e fogalmak tisztázatlanságából (ebben az esetben is). Az írói szervezkedések, az írói állásfoglalások szempontjából ugyanis voltak jobboldali (egyes esetekben szélső-jobboldali) népi írásművészek, voltak harmadikutas centristák és baloldali népi írók is, amiről soha se szabad megfeledkeznünk; közös törekvésük volt azonban (irodalomtörténetileg) annak a valóságnak a megközelítése, feltárása, sorsokba írása, amelyet a mi félfalusi, félfeudális világunk alakított ki akkoriban, amikor Szilágyi Andrásban is megmozdult az írhatnáság ördöge.

Ezzel azonban elérkeztünk ahhoz a második műszóhoz, amelyet (nem is elsőként, de ma mi is) összekapcsolnánk Szilágyi András nevével. Amikor indult, amikor az az ördög moco-rogni kezdett benne, akkor ez a kommunista népi író egyike volt az európai avantgarde legjellegzetesebb kelet-európai képviselőinek. Micsoda barbárságnak tűnik például a Szilágyi András indulása felől nézve is, a kelet-európai népiségnek és az európai avantgarde-nak az a folytonos szembeállítás, ami közel negyven évig szennyezte szellemi életünk fórumait. Nem tudom megmondani, ki írta most le Szilágyi Andrásról (Méliusz-e vagy Tamás Gáspár, Szőcs István vagy maga Szilágyi, valamelyik vallomásaiban), hogy számára a prágai diákoskodás ugyanazt jelentette, mint évszázadokon át a legjobb erdélyiek számára a világtörés. És hogy kortársaknál maradjunk: Tamási Áronnak egészen Amerikáig kellett elmennie, hogy mindenkiel jobban megláttassa Abelt a rengetegben. Balázs Ferencnek be kellett járnia a kerek világot, hogy felfedezhesse számunkra Mészkit. Szilágyi András is Prágából látta meg igazából a facetsi disznópásztorokat; s ez már nem is „újdonság“ manapság, hiszen mire Bori Imre meghatározta Tamási Áron szürrealizmusát, addigra Sóni Pál nálunk is sejtette már Szilágyi András expresszivitásának forrásait.

Mindez persze nem jelentheti régebbi kizárólagosságok igazolását. Hiszen ne feledjük, hogy a szocialista realizmust sokáig „a népiség legmagasabb fokára“ tanították nekünk (és tanítottuk mi is másoknak), s szembeállították mindenféle európaisággal, urbánus élménnyel s önvizsgálattal vagy bármiféle avantgarde hagyománnyal. És egyféle népiségnek a szocialista realizmussal való összekapcsolása kemény normákkal is kapcsolódott: XIX. századi klasszikusok nagyrealizmusa kötelező paradigmatá vá vált a szocialista realista világirodalomban (nem utolsósorban Lukács György állásfoglalásai nyomán), úgy, hogy akiket valamenynyire is érintettek a kelet-európai (népi vagy nem népi) avantgarde hullámai, azoknak volt mit nyelniük a kritikától jó másfél évtizeden át. (Lásd például Méliusz József vagy Szilágyi András, Bálint Tibor és Hornyák József pályáját.) Semmivel sem kisebbítjük tehát Szilágyi András felelősségét vagy felelőtlenségét — hogy mit és mennyit valósított meg művekben írómagából —, amikor azt is megjegyezzük: mekkora felelősség terheli Szilágyi András felszabadulás utáni írói pályájának alakulásáért az irodalomkritikát; Gaál Gábortól kezdve egészen hozánk, egykori fiatalokig.

Ma tehát egyik sürgető feladatunk: Sóni Pál kezdeményezéséből kiindulva, egész irodalomtörténetünkben az őt megillető helyre állítani azt a hazai népi avantgarde-ot is, amely szerves része volt sajátos kelet-európai avantgarde törekvéseknek. De hát nem is olyan eget-földet rengető óhaj ez abban az irodalomban, amelyben Sütő András esszéi, Bodor Ádám és Király László novellái jelentik manapság az újdonságot...

Szilágyi András hetvenéves, és ha nem tévedek, negyvennégy évvel ezelőtt, mindjárt az irodalomtörténetbe írta be nevét a Gaál Gábor által lelkesen, Tamási Áron részéről nagy várakozással, Babits Mihály által pedig oly indulatosan megfílt indulásával. Ne haragudjék tehát reám, hogy születésnapjának ünneplését, szakmai torzulásaimnak engedve, irodalomtörténeti szemináriummal alakítottam át. Akárkivel nem tehettem volna meg ugyanezt.

Jó egészséget, Szilágyi András!

Marosi Péter